

АРТИЛЕРІЯ (від франц. *artillerie*) — рід військ; вид зброї; наука про артилерійське озброєння, його створення, дослідження та випробування. А. як рід сухопут. війська являє собою з'єднання, частини та підрозділи, що входять до складу заг.-військ. формувань. Маючи короткий час підготовки до нанесення вогневих ударів, велику дальність стрільби, точність і потужність вогню, здатність до дій за будь-яких метеорол. умов, конкрет. обставин та часу доби, А. є надійним і ефектив. засобом вогневої підтримки заг.-військ. частин і підрозділів навіть тоді, коли стають неможливими дії авіації. А. поділяється на військову і резервну Верховного Головнокомандування. До військової А. належить армійська, корпусна, дивізійна, полкова і батальйонна. А. призначається для знищення вогневих засобів, бойової техніки, живої сили та оборонних споруджень противника. На А. резерву Верховного Головнокомандування покладаються завдання щодо зміцнення військової А., а також виконання низки самоств. завдань у бою. Як вид озброєння А. застосовується в сухопутних, військово-морських, повітряних та ін. видах і родах ЗС. Сухопутна А. за своїм призначенням поділяється на наземну (стрільба по назем. цілях), зенітну (стрільба по повітр. цілях) та спеціальну (авіадесантну, протитанкову, гірську, реактивну та ін.). Повітряна А. складається з гармат, встановлених на літаках (стрільба по авіації супротивника та ін. цілях). Морська А. поділяється на корабельну і берегову. Артилер. гармати класифікують за калібром, способом пересування, типом гармати, цільовим призначенням. За калібром розрізняють гармати малого (20–75 мм), середнього (76–152 мм) та великого (більше 152 мм) калібру. За способом пересування гармати поділяються на самохідні (на колісному або гусенич. ході), самопересувні (на моториз. лафеті) і ті, що буксируються (напр., тягачем). За типом гармати поділяються на нарізні та гладкоствольні (напр., міномети, безвідкатні гармати, деякі танкові гармати). За цільовим призначенням особливу групу становлять протитанк. гармати для стрільби прямою наводкою по танках та ін. броньованих цілях, а також гірські гармати для бойових дій у горах. Для успіш. виконання завдань в А. застосовують прилади для керування вогнем (біноклі, далекоміри, бусолі та ін.), засоби зв'язку (радіо, телефон, Інтернет), прилади і засоби розвідки (радіолокаційні, оптичні, звукові, топографічні, метеорологічні та ін.), засоби повітр. розвідки (вертольоти, безпілотні літаючі апарати та ін.) тощо.

Артилер. наука — це сукупність знань у галузі проектування, виробництва й експлуатації артилер. зброї, способів стрільби з неї, а також бойового за-

стосування. Гол. розділи артилер. науки: внутр. та зовн. балістика; основи матеріал. частини А.; артилер. зброя та боєприпаси; вибухові речовини та порох; технологія виробництва артилер. зброї, бойове застосування А., теорія стрільби та керування вогнем, історія А. Зародження А. пов'язане з винайденням пороходу та відкриттям його властивостей. У Європі А. з'явилась на межі 13–14 ст.; в Україні перша згадка про застосування А. датується 1382, а вже у 1394 перші гармати з'явилися у Львові, куди вони потрапили з Німеччини. 1468 тут було відкрито першу ливарню для виробництва гармат, які постачалися на замовлення володарів замків і управи міста. Згодом, окрім замкової, з'являється польова А. Наприкінці 15 ст. кам'яні снаряди замінили заліз. виливними. Знач. розвиток А. отримала за часів Б. Хмельницького; тоді було закладено й основи артилер. науки (у галузі виробництва гармат, тактики А.). Укр. козаки були відомі як досвідчені й хоробрі гарматники. Згадки про перші гармати в їхньому війську датуються 1580. Гармати козаки отримували як подарунки від правителів Австрії за участь у боротьбі проти турків (1590-і рр.), а також здобували у походах на турец. та польс. замки. Козац. чайки були обладнані 4–6-ма легкими гарматами-фальконетами. У битві під Берестечком у козац. таборі було прибіл. 100 гармат. Зосереджувалася А. на Запоріжжі, згодом у Переяславі, Лохвиці, Ромнах, Коропі. Серед боєприпасів, що знаходилися в Києві 1674, згадуються ароматичні вогненні ядра, які були начинені запашними речовинами — нашатирем, арсеном, часником. Ці ядра вважаються прообразом боєприпасів з отруйними речовинами. Після Полтав. битви козацьку А. конфіскував Петро І. У 18 ст. А. поділяється на полкову, польову, облогову та фортечну, формуються артилер. полки та бригади, упорядковуються калібри гармат. Від серед. 19 ст. починається перехід до А. з нарізними каналами стволів, що підвищило швидкострільність, точність та дальність стрільби. Українець О. Засядько створив та організував серійне виробництво перших бойових ракет, що сприяло розвитку ракетної А. На поч. 20 ст. **Л. Гобято**, також укр. походження, винайшов міномет, який широко застосовували під час 1-ї і особливо 2-ї світ. воєн. Найефективнішою виявилась стрільба мінометами із закритих позицій. До поч. 1-ї світової війни артилер. частини складались із легкої польової, кінної, гірської і важкої польової та облогової А. Під час війни з'явилась зенітна, протитанкова й А. супроводження. У добу визв. замахань А. мала важливе значення в укр. арміях, зокрема в УГА. Найвідомішими у складі Армії УНР були Гарматний дивізіон, згодом — Кінно-Гірний Гарматний полк **О. Алмазова** у складі Запоріз. дивізії та

Гарматна бригада київських СС. УГА мала 12 артилер. полків, утворених з самост. бригад і чот у січні-лютому 1919. Кожен полк складався з 4-5-ти батарей по 4-6 гармат у кожній (важкі батареї по 2 гармати), усього бл. 300 гармат. У подальшому з використанням досконаліших засобів стрільби і спостереження, з автоматизацією підготовки вогню, збільшенням дальності обстрілу, застосуванням повітр. спостереження стало можливим масування вогню з різних напрямків. Якщо під час 1-ї світової війни компактність А. сягала 120-160 гармат на 1 км фронту, то в 2-й світ. війні вона становила на окремих ділянках 500-600 гармат на 1 км фронту. У серед. 20 ст. із появою ядерної зброї могутність боєприпасів досягнула межі. Подальший розвиток А. триває у напрямі створення нових видів і зразків озброєння, а також модернізації існуючих за рахунок посилення дії снаряда, якості пороху і вибух. речовин, збільшення далекобійності, скорострільності, точності і купчастості стрільби, застосування сучасних інформ. технологій для керування дією приладів наведення, заряджання і здійснення пострілу. Характеристики точності сучасних артилер. систем такі, що забезпечують ураження цілі з ймовірністю близькою до «1» не тільки за стрільби з прямим наведенням, але й із закритих позицій. Це стало можливим завдяки застосуванню сучасних інформ. технологій у створенні і використанні нового класу засобів ураження — високоточної зброї. А. в Україні була і залишається одним із головних (разом з ракет. військами) засобів вогневого ураження супротивника. У зх. країнах розвиток та удосконалення артилер. озброєння і методів його застосування сконцентровано на створенні досконалих систем розвідки та керування вогнем, високоточних артилер. боєприпасів, таких, як Copperhead (США), ACED (Франція), BONUS (Швеція) та ін., збільшенні дальності стрільби і підвищенні швидкості польоту снарядів завдяки збільшенню довжини ствола, розміру камори та використанні снарядів з покращеною балістикою.

Розвитком фундам. і приклад. проблем артилер. науки і техніки, стратегії і тактики застосування А. займаються фахівці Держ. наук.-тех. центру Артилерійсько-стрілецького озброєння, Військ. інституту артилерії при Сум. університеті, Центр. НДІ Озброєння і військ. техніки, Центр. НДІ України та ін. Тривалий час військ. артилеристів готувало Київ. вище артилер. інж. училище. Нині підготовку команд. офіцер. кадрів проводить Військ. інститут артилерії при Сум. університеті, інженерів — Одес. інститут сухопут.

військ. Командирів та інженерів ракет. військ готує Харків. військ. університет, командирів ракет. військ і артилерії оперативного-тактичного і стратег. рівня — Нац. академія оборони України.

Рекомендована література

1. Артиллерийские задачи для полевых орудий. С.-Петербург, 1911;
2. Тархов В. Підручник артилерії. Х., 1927;
3. История 44-го артиллерийского полка 44-й киевской стрелковой дивизии. Ж., 1928;
4. Тархов В. Підручник для артилерійських гуртків військових знань I і II ступеня. Х., 1931;
5. Александер Н. Артилерія: Підруч. для піхотних і кавалерійських шкіл РСЧА. К., 1935;
6. Внуков В. Артилерія. К.; П., 1937;
7. Артиллерийская терминология: (Термины, обозначения и определения). Вып. 1. Москва, 1939;
8. Артиллерийские приборы. Устройство и эксплуатация. Москва, 1945;
9. Артиллерийские пороха и заряды / Пер. с нем. Москва. 1950;
10. Киевское высшее артиллерийское инженерное ордена Ленина Краснознаменное училище им. С. М. Кирова. История училища (1919-1969 гг.). К., 1969;
11. Лебедев В. Я. Справочник офицера наземной артиллерии. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1984;
12. Хорошилов Г. Т., Брагинский Р. Б., Матвеев А. И. и др. Отечественная артиллерия: 600 лет. Москва, 1986;
13. Сухарчук Е. Л. Сумское высшее артиллерийское командное дважды краснознаменное училище им. М. В. Фрунзе, 1918-1988: Крат. истор. очерк. С., 1988;
14. Небоженко Т. Н. «Катюши» на одесских рубежах О., 1988;
15. Передельский Г. Е., Панков М. П. Артиллерийский дивизион в бою. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 1989;
16. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.): 4 вид., змін. і доп. Л., 1992;
17. Бережинський В. Г. Озброєння війська Київської Русі. Метальна артилерія. К., 1996;
18. Дерев'янчук А. Й., Вакал А. О. Визначення основних характеристик артилерійського комплексу та оцінка його ефективності // Вісн. Сум. університету. 1999. № 1.

Г. О. Бойко

Бібліографічний опис:

Артилерія / Г. О. Бойко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-43389>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).